

A győri káptalan 1265-ből való, IV. Béla királyunkhoz intézett levele a *Család (Schaladen)* három falujának birtok-területén általuk végzett határjárásról

Felséges Úrnak, Bélának¹, Magyarország királyának hódolat, *István (Chepan)*, a Győri Egyház prépostja² és káptalanja³ köteles alattvalói tisztelettel.

Csák (Schacus), *Sopron ispánja*⁴ hozzánk irányította királyi leveleidet, hogy körbejárjuk *Család (Schaladen)* három falujának⁵ szomszédait, amely falvakat *Bertrandus de Mortun ispánnak*⁶ és feleségének ad át Urunknak, Béla királynak parancsából és akaratából.

Mi tehát küldtünk magunk közül egy alkalmas embert, név szerint *Jakabot*, egyik kanonoktársunkat *Roland nádor és pozsonyi főispán*⁷ emberével, név szerint *Gervasiussal*,

1 IV. Béla (1206-1270) (uralkodott: 1235-1270)

2 *Chepan (István) mester* (1234-1271): 1240-tól olvasókanonok, 1241 és 1271 között nagyprépost.

Dr. Bedey Vince, későbbi nagyprépost a következőket írja róla: „Kiválóan érdemes férfiú volt, mert az országnagyok és király részéről nagy elismerésben részesült: propter suavem sue probitatis odorem meruit laudabiliter honorari.” (I. Bedy Vince dr: *A győri székeskáptalan története*, Győr, 1938.; 303. p.)

3 **káptalan** (lat. „capitulum”) a katolikus egyházigazgatás testületi szerve, mely egy püspökséghez vagy egyházmegyéhez tartozik. A káptalan tagjai a **kanonokok**, vezetője pedig a **prépost** (lat. „praepositus”). A káptalanok lehetnek **székes- és társaskáptalanok** attól függően, hogy székes- vagy egyéb egyház mellett működnek. A **Győri káptalan** székeskáptalan, amely a püspök tanácsadó testülete, s amely a püspöki szék megüresedése (*sede vacante*), vagy a püspök akadályoztatása (*sede impedita*) esetén gyakorolja a püspök jogait, de csak korlátozott ideig (8 napig). A káptalanok fontos szerepet töltek be a középkorban, mint **hiteleshelyek (bizonyágtevő hely, lat. „loca credibilia” / „loca testimonialia”)**, amelyeknek a feudalizmus kori Magyarországon az volt a szerepük, mint ma a közjegyzőnek: Feladatuk volt a bizonyító erejű oklevelek kiadása, másolása. De a hiteleshelyek tagjai végezték peres ügyek esetén az idézést, a tanúkihallgatást, a helyszíni szemlést, a határjárást, az eskütételt vagy más, a perrel kapcsolatos teendőket. A **Győri káptalan** korai történetéről keveset tudunk, keletkezése azonban Szent István királyunk idejére tehető. A Győri káptalan a XIII. században már mint hiteleshely működött, amelynek gazdag levéltárát a Győri Székesegyházban őrzik. Első ismert kiadványa 1210-ből való.

4 **Sopron vármegyét** Szent István király alapította. Az akkor kialakított vármegyrendszernek megfelelően a vármegyék élén az **ispán (várispán)** állt, akit a német grófságok mintájára „comes”-nak (*comes castris* = „várispán” vagy *comes provincialis*) neveztek. Az ispánokat a király nevezte ki, és feladatuk volt a várhoz tartozó hadsereg vezetése, ő volt a vármegye legfőbb bírója, a közbiztonság őre és ők kezelték a várkerületből befolyó jövedelmeket. Kezdetben a nemesek ügyeiben nem volt illetékessége az ispánnak. Az Árpád-kor végén a királyok egész várkerületeket adományoztak egyes főnemeseknek, s ezáltal kialakult az örökletes „örökös várispánság”, amely – mivel e főnemesek egyre inkább igyekeztek hatalmukat minden területen kiterjeszteni – sok kárt okozott a vármegyrendszernek. A főispánt a király nevezte ki, s ezért a királyváltásokkal és az egyéb hatalmi harcok következtében személyük nagyon gyakran változott. A korabeli okmányokban gyakran egyugyanazon éven belül több soproni főispán is megnevezésre kerül. A szövegben lévő **Schacus (Csák)** személye a jelenlegi források, ill. szakirodalom alapján nem állapítható meg egyértelműen.

A témához l.: Belitzky János: *Sopron vármegye története.*, Budapest, 1938.; Tóth Melinda: *Buzád-nemzetségbeli Csák soproni ispán (1246–1254)*, Soproni Szemle, 1976. XXX. ÉVFOLYAM 3. Szám.; Kristó Gyula: *Csák Máté tartományúr hatalma.*, Budapest, 1973.; Dr. Házi Jenő: *Sopron szabad királyi város története I.r. I. köt. Oklevelek 1162-től 1406-ig.* Sopron, 1921.; Nagy Imre: *Sopron vármegye története, Oklevéltár első kötet 1156-1411*; Sümeghy Dezső: *Sopron vármegye levéltárának oklevél-gyűjteménye. I. rész: középkori oklevelek (1236-1526)*, Sopron, 1928.)

5 A mai **Hövej(család)**, **Pusztacsalád** és **Csapod** települések körül elterülő területekről van szó, amely birtokot IV. Béla **Bertrandus de Mortun, Nagymartoni** ispánnak adományozott, s amelyet 1257-ben kelt levelében is megerősített. A terület **Sopron vármegyében Szolgagyőr** várához tartozott és valahol **Lövő, Nemeskér, Ság, Muzsaj, Czírák** és **Babót** között feküdt. E birtok területének pontos határait azonban ma már nem tudjuk teljes bizonyossággal megállapítani.

6 **Bertrand de Mortun (Nagymartoni Bertalan)** IV. Béla híve és támogatója volt elsősorban **II. (Civakodó vagy Harcias) Frigyes** osztrák herceg elleni hadakozásában. 1246. június 15-én a Lajta menti ütközetben Bertrand IV. Béla oldalán harcolt, ahol II. Frigyes életét veszítette, s vele a **Babenberg-ház** kihalt. Ám ebben a csatában Bertrand is fogságba esett. IV. Béla a szóban forgó területet hősi erénye jutalmául és a fogságban elszenvedett sérelmeiért és szenvedése miatt adományozta **Bertrand de Mortunak**. (l.: E Collect. Széchény. Tom. II. p. 174. Diplom. Hung. Tom. I. p. 272. sqq.)

7 Rátót nemzetségbeli **I. Loránd (Roland)**-ról van szó, aki nádori hivatala mellett több ízben is viselte a pozsonyi főispáni hivatalt. 1265. október 6-án lett harmadszor Pozsony vármegye ispánja. Ő volt a **Paksy család** őse.

és miután több környékbelit segítségül hívtunk, **Család (Schalad)** két falujához⁸ mentünk, és keleti irányába **Bohdach**⁹ határához érkeztünk, a királynő falujához; s kutatván a jogos szomszédokat, ők az igazságnak megfelelően elmondták, hogy nincsenek más szomszédok, csak **Szolgagyőr (Zolgadieur)**¹⁰, ezért ott két határjelölő karót helyeztünk el.

Innen ahhoz a faluhoz menttünk, amelyet **Ferteu**-nek¹¹ hívnak, és Sopronhoz tartozik, s amint szomszédok után érdeklődtünk, ők ugyanazt vallották, amiket a korábbiak, így hát itt is állítottunk két határjelölő karót. Ezután ahhoz a faluhoz érkeztünk, amelynek **Iván (Iohan)**¹² a neve; akik hasonlóan nyilatkoztak, mint a szomszédok, ezért itt is lehelyeztünk két karót.

Ezután **Ság (Schag)**¹³ faluhoz jöttünk, amely a királynő birtoka, s akik ugyanúgy nyilatkoztak, mint a korábbiak, és itt is állítottunk két határjelölő karót.

Innen **Ker**¹⁴ faluhoz érkeztünk, akik ugyanazt mondták, mint az előzőek, ezért két karót helyeztünk el itt is; innen **Locho al. (Loho)**¹⁵-nak nevezett faluhoz jutottunk, akik szintén azt mondták, mint a korábbiak, ezért itt is levertünk két határjelölő karót; innen **Röjtök (Ruhtuc)**¹⁶ faluhoz érkeztünk, akik ugyanúgy nyilatkoztak, mint az előzőek, s lehelyeztünk itt két határkarót, innen **Muzsaj (Mesity)**¹⁷ faluhoz mentünk, akik hasonlóan nyilatkoztak, így itt is állítottunk két határjelölő karót.

Végül eljutottunk **Család (Scaladen)**¹⁸ harmadik falujához, Kornéliusz házához, s amint a határszomszédok felől kérdeztük őket, azt válaszolták, hogy helyesen vannak megállapítva **Szolgagyőr (Zolgadieur)** határszomszédai; innen lementünk **Chyra**¹⁹ faluhoz, amely a győri püspök úrhoz tartozik, s akik szintén úgy nyilatkoztak, mint a korábbiak. Innen aztán lejutottunk az első faluhoz, a nyugati irányban lévő **Bohdath**-hoz. Így körbejártuk a területet, és ahonnan elindultunk, oda jutottunk vissza, s eközben senki sem mondott ellent nekünk, hanem egyöntetűen egyetértésüket adták.

8 Talán a mai **Hövej(család)** és **Csapod** településekről lehet szó (l. 5. lábjegyzet), de ez teljes bizonyossággal ma már nem állapítható meg, mivel a határjárás során megnevezett határfalvak közül négy ma már nem azonosítható be teljes biztonsággal. Ezek a következők: **Bohdach (Bohdath)**, **Ferteu**, **Locho (Loho)** és **Chyra**. E határjárás részletesen elemzi **Stessel József** Sopron és Moson vármegyéről írt munkájában, amely máig az egyetlen részletes elemzése ezen okmányoknak, ám – véleményem szerint – következtetései nem mindenben helytállóak. (l. **Stessel József: Sopron és Mosony vármegye történelmi földrajzához**. In: *Századok 1900. I. Füzet, Budapest, Akadémiai Kiadó*, 15 – 18. p.: A „**Család**” címszóhoz fűzött kommentárja.)

9 Stessel József a mai **Babót** településsel azonosítja **Bohdach**-ot, amely 1387-ig királyi várbirtok volt. Ám ezt teljes bizonyossággal megállapítani nem lehet. Maga a határjárás keletről indul és először déli, majd nyugati irányba folytatódik. Végül pedig északra fordul és visszatér **Bohdath** településhez.

10 A szóban forgó birtok (Schalad /Család/ három faluja) **Szolgagyőr várához** tartozott. Ezt a területet adományozta IV. Béla **Bertrand de Mortunnak**. (l.: E Collect. Széchény. Tom. II. p. 174. Diplom. Hung. Tom. I. p. 272. sqq.) A vár romjai Pusztacsaládtól északnyugatra, a templomtól kb. 4 kilométerre vannak.

11 Nem azonos a mai **Fertőd** településsel, amely nevét a jelen okmányban szereplő, Árpád-kori faluról („**Villa Ferteu**”) kapta: a középkori **Ferteu** pontos helyét nem ismerjük. Stessel József a mai **Dénesfa** területének egy részével azonosítja a települést, amely jól belillik a határjárás logikájába.

12 A település egészen máig viseli az **Iván** nevet, amelynek első írásos említése 1234-ből származik, amikor is a pornói apátság birtoka volt.

13 A mai **Simaság**, amelynek ez az okmány az első írásos említése.

14 A település a mai **Nemeskérrel** azonosítható.

15 A mai **Lövövel** azonosítható, amelynek korai neve „**Lova**” volt. Viszont a településnek később német elnevezéseivel találkozunk: „**Geschiss**”, ill. IV. Béla királyunk idején „**Schützen**”, mivel ebben az időben, a tatárjárás után a területet bajor telepésekkel népesítették be. Viszont biztosra vehető, hogy a területre az eredeti, jelenlegi „**Lövő**” névhez közelálló „**Lo(c)ho**” nevet is használták.

16 A mai **Röjtökmuzsaj** település **Röjtök** települése (Röjtök és Muzsaj 1927-ben egyesült), amely településnek ez az 1265-ből való okmány az első írásos említése.

17 A mai **Röjtökmuzsaj** település **Muzsaj** települése (Röjtök és Muzsaj 1927-ben egyesült), amely településnek az első írásos említése 1232-ből való, és ebben is - a jelen okmányhoz hasonlóan - „**Mesity**” néven említik.

18 Talán a mai **Pusztacsalád** településről lehet szó. (l. 5. és 8. lábjegyzet.)

19 Talán a mai **Cirák** település lehetett, bár ennek ellentmond, hogy – jelenlegi ismereteink szerint – ebben az időben Cirák nem volt a győri püspök tulajdona. Stessel szerint a település püspöki tulajdon volt a mai **Himod** falura utalhat, ám a név „**Chyra**” alapján ez is kérdéses.

Mivel ezen ügybe elrendeltétek, hogy az ő privilégiumával megjelölt minden határt megküldjünk számotokra, de mivel itt nem volt elég hely, a mi pecsétünk megerősítésével adunk megerősített írást, és küldjük meg nektek, hogy az igazságnak megfelelően és igaz módon végeztük a határjárást. Az Úr 1265. évében, Szent Mihály nyolcada után. *István (Chepanus)* prépost, *Jurkó* éneklő kanonok²⁰ és *Hektor* örkanonok²¹ által.

Fordította és lábjegyzetekkel ellátta:
Kozma-Bognár József

20 Az éneklő kanonok (cantor) rangban a káptalan harmadik tagja. Eredetileg a székesegyházi és káptalani iskolákban volt az ének és zene tanára, s ezen szolgálatai után válhatott éneklő kanonokká.

21 Az örkanonok (custos) rangban a káptalan negyedik tagja. Ő az összes egyházi szerek, ruhák, liturgikus eszközök és a káptalan pecsétjének az őre. Kijavítja a liturgikus könyveket, ügyel a gyertyák gyújtására és eloltására és az összes liturgikus eszközre.